

سرشناسه:	صادق زاده وایقان، علی، ۱۳۵۲ -
عنوان و نام پدیدآور:	تاریخچه آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی به روایت اسناد و مدارک (۱۴۰۵ - ۱۳۷۹)/ تألیف علی صادق زاده وایقان؛ ویراستار توران منصوری.
مشخصات نشر:	تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۴۰۵.
مشخصات ظاهری:	۲۶۲ ص.: جدول، عکس؛ ۱۴/۵ × ۲۱ س.م.
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۷۵۶-۱: ریال ۴,۳۰۰,۰۰۰
وضعیت فهرست نویسی:	فیپا
یادداشت:	کتابنامه: ص. [۲۲۷] - ۲۳۷.
یادداشت:	نمایه.
موضوع:	نسخه‌های خطی -- ایران -- کنگره‌ها
موضوع:	Manuscripts -- Iran -- Congresses
	کتابشناسان -- ایران -- کنگره‌ها
	Bibliographers -- Iran -- Congresses
	کنفرانس‌ها و کنگره‌ها -- ایران
	Congresses and conventions -- Iran
شناسه افزوده:	سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران
شناسه افزوده:	National Library and Archives of I.R. IRAN
رده‌بندی کنگره:	۵ / الف / Z۱۰۶
رده‌بندی دیویی:	۹۱/۰۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی:	۱۰۶۳۸۳۰۰
اطلاعات رکورد کتابشناسی:	فیپا

تاریخچه آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی

به روایت اسناد و مدارک

(۱۳۷۹-۱۴۰۵)

تاریخچه آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی
به روایت اسناد و مدارک

(۱۳۷۹-۱۴۰۵)

تألیف

علی صادق زاده وایقان

تاریخچه آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی

به روایت اسناد و مدارک (۱۳۷۹-۱۴۰۵)

تألیف: علی صادق زاده وایقان

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

ویراستار

صفحه‌آرا

طراح الگوی جلد

ناشر

شماره کتاب

شابک

نوبت چاپ

شمارگان

چاپ

کارشناس چاپ

صحافی

قیمت

نشانی

کتابخانه ملی دفتر فروش

سامانه انتشارات

پست الکترونیک انتشارات

فروشگاه مجازی

توران منصوری

نسبیه بهزادیان نژاد

حسن کریم زاده (کارگاه گرافیک هیچ)

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

۱۶۹۷، سرگذشتنامه‌ها، ۶۸

۹۷۸-۹۶۴-۴۴۶-۷۵۶-۱

اول، ۱۴۰۵

۱۰۰ نسخه

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

مهدی ادیبی

یوتاب

۴۳۰۰۰۰۰ ریال

تهران، بزرگراه شهید حقانی (غرب به شرق)، بعد از ایستگاه مترو، بلوار کتابخانه ملی

۸۱۶۲۳۲۷۷

<https://publish.nlai.ir>

publication@nlai.ir

<http://bookshop.nlai.ir>

فهرست مطالب

۹	سخن ناشر
۱۱	پیشگفتار
۱۵	فصل اول: کلیات
۱۶	مقدمه
۱۹	اهمیت و ضرورت مسئله
۲۲	اهداف و انگیزه
۲۳	از سمینار مقدماتی تا حامیان نسخ خطی
۲۵	جایزه سیدعبدالله انوار
۲۶	پیشکسوتان و شخصیت‌های ویژه آیین
۲۹	ارج نامه‌ها: حدیث عشق
۳۱	ویژه نامه‌ها
۳۴	کتابشناسی متون
۳۶	دوره برگزاری
۳۷	فراخوان آثار
۳۸	دست‌اندرکاران و داوران
۴۰	آثار داوری شده: تعداد و قالب
۴۱	محورها و منتخبان: برگزیدگان و شایستگان تقدیر
۴۷	روز جهانی نسخه‌های خطی
۴۹	سایر جشنواره‌های نسخ خطی در ایران و جهان
۵۱	فصل دوم: آیین‌های برگزارشده
۵۲	سمینار مقدماتی نسخه‌های خطی (۱۳۷۹: تهران)
۶۴	نخستین (۱۳۷۹: تهران): تجلیل از پاسداران میراث ارزشمند نسخ خطی
۶۸	دومین (۱۳۸۰: تهران): عبدالحسین حائری

۸۰.....	سومین (۱۳۸۱: تهران): محمدتقی دانش پژوه
۸۹.....	چهارمین (۱۳۸۲: تهران): احمد منزوی
۹۸.....	پنجمین (۱۳۸۳: تهران): اصغر مهدوی
۱۰۷.....	ششمین (۱۳۸۴: تهران): سیداحمد حسینی اشکوری (آصف آگاه)
۱۱۷.....	هفتمین (۱۳۸۵: تهران): سیدعبدالله انوار
۱۲۷.....	هشتمین (۱۳۸۶: تهران): سیدجلال الدین محدث ارموی
۱۳۶.....	نهمین (۱۳۸۸: تهران): شیخ آقا بزرگ تهرانی
۱۴۲.....	دهمین (۱۳۸۹: تهران): سیدشهاب الدین مرعشی نجفی و سیدمحمود مرعشی نجفی
۱۵۳.....	یازدهمین (۱۳۹۰: مشهد): کاظم مدیرشانه چی، عبدالله نورانی، مهدی ولایی و محمود یزدی مطلق (فاضل)
۱۶۸.....	دوازدهمین (۱۳۹۱: شیراز): رضا استادی، سیدمحمدباقر حجتی و ضیاءالدین حدائق
۱۸۰.....	سیزدهمین (۱۳۹۲: تهران): سیدمحمد دبیرسیاقی و سیدعبدالعزیز طباطبایی
۱۹۰.....	چهاردهمین (۱۳۹۳: تهران): عزیرالله عطاردی
۲۰۰.....	پانزدهمین (۱۳۹۵: تهران): نجیب مایل هروی
۲۰۸.....	شانزدهمین (۱۳۹۶: تهران): سیدمحمد مشکوة
۲۱۶.....	هفدهمین (۱۴۰۵: تهران): علی صدرايي نیا
۲۲۴.....	فهرست منابع
۲۳۵.....	نمایه ها
۲۳۵.....	اختصارات نمایه ها
۲۳۶.....	دست اندرکاران: رئیس، دبیر، اعضای کمیته ها و
۲۳۷.....	داوران
۲۳۹.....	همکاری کنندگان و حامیان
۲۴۰.....	سخنرانان و پیام دهندگان
۲۴۲.....	محورها: براساس منتخبین
۲۴۳.....	برگزیدگان و شایستگان تقدیر: اشخاص
۲۵۰.....	برگزیدگان و شایستگان تقدیر: نهادها، سازمان ها و
۲۵۲.....	گزیده تصاویر

سخن ناشر

انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران چاپ و نشر آثار علمی و تخصصی خاصی را برعهده دارد که عمدتاً مورد نیاز و استفاده کتابخانه‌ها و آرشیوها و مراکز اسنادی و نیز مراکز آموزشی و پژوهشی است.

خط مشی انتشاراتی سازمان در این زمینه، ارائه الگوی نشر کتابخانه‌ای و آرشیوی از طریق چاپ و انتشار منابع علمی - پژوهشی و عرضه مطلوب آثار حرفه‌ای و تخصصی در حوزه‌های علم اطلاعات و دانش‌شناسی (کتابداری و اطلاع‌رسانی) و مطالعات و پژوهش‌های آرشیوی و اسنادی مانند منابع مرجع، سرعنوان‌های موضوعی، رده‌ها، استانداردها، اصطلاحنامه‌ها، مستندها، دستنامه‌ها، فهرست‌ها و فهرستگان‌ها، ایران‌شناسی، اسلام‌شناسی، تاریخ شفاهی و همچنین احیا و چاپ منابع نفیس و نادر از جمله اسناد تاریخی، نسخه‌های خطی، نشریات قدیمی و آثار بین‌رشته‌ای مرتبط و وابسته به این حوزه‌ها در انواع قالب‌ها و محمل‌های چاپی و الکترونیکی است.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران امیدوار است با یاری پروردگار و همراهی اصحاب قلم و اندیشه، در جهت پاسداشت و اشاعه دستاوردهای علمی و فرهنگی ایران زمین، با توش و توان روزافزونی گام بردارد.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی

پیشگفتار

برگزاری «آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی» در مسیر رشد و بالندگی با دو وقفه قابل تأمل مواجه گشت. اولی بعد از برگزاری هشتمین دوره در سال ۱۳۸۶ بود، که «کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی» به عنوان بنیانگذار و متولی آن، با تغییر مدیریت، در سال ۱۳۸۷ برگزار نکرد و با یک سال وقفه، نهمین دوره آن در سال ۱۳۸۸ توسط سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران برگزار شد. این جشنواره توسط سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران تا سال ۱۳۹۳ سالانه و بعد از آن دو سالانه برگزار گردید و تا شانزدهمین دوره در سال ۱۳۹۷ ادامه داشت. سال ۱۳۹۹ به علت شیوع کرونا برگزار نشد، اما با فروکش کردن کرونا و مهار آن، در سال های بعد نیز خبری از برگزاری آن منتشر نشد که دومین وقفه قابل تأمل بود. نگارنده قضاوت در مورد دلیل این وقفه را به عهده متخصصان و پیشکسوتان واگذار می کند.

بعد از شش سال وقفه (۱۳۹۸-۱۴۰۳). که اگر دو سالانه برگزار می شد، سه دوره (۱۳۹۹، ۱۴۰۱ و ۱۴۰۳) بر تعداد دوره های آن افزوده می شد. در سال ۱۴۰۴ با تغییراتی که در سطوح مختلف مدیریتی سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران، با روی کار آمدن دولت چهاردهم صورت گرفت، در ۲۰ فروردین ۱۴۰۴ خبری با عنوان «آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی، پس از وقفه چند ساله احیا می شود» در رسانه ها منتشر شد که نویدبخش برگزاری هفدهمین دوره آن با شعار «میراث دیروز، اندیشه امروز» به صورت مشترک توسط سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران و «کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی» در دی ماه سال ۱۴۰۴ بود؛ که به علت جنگ به تعویق افتاد.

دست‌اندرکاران در حال برنامه‌ریزی و فعالیت بودند که جنگ دوازده روزه تجاوزکارانه اسرائیل (۲۳ خرداد - ۳ تیر ۱۴۰۴) حال و هوای کشور را دگرگون ساخت؛ اما هر چه بود به پیروزی ایران عزیز انجامید. همزمان با دیگر شهرها، در تهران نیز روز شنبه، ۷ تیر ماه ۱۴۰۴، پیکر ۶۰ شهید سرافراز (فرماندهان، دانشمندان، زنان، کودکان و ...) تشییع شد که قطعاً مستندات حماسه و حضور مردم ایران در این مراسم، یکی از اسناد با ارزشی هست که در آینده در جشنواره‌ها، کنگره‌ها، همایش‌ها و ... خواهد درخشید.

بعد از ۱۵ روز وقفه، در روز یکشنبه، ۸ تیر ۱۴۰۴، دبیرخانه جشنواره به تداوم فعالیت‌ها پرداخت که یکی از آنها روزآمدی تاریخچه و سایت جشنواره بود. در این راستا آقای دکتر هومن یوسفدهی، مدیرکل محترم کتاب‌های خطی و نادر، پیشنهاد دادند تا نگارنده، کارنامه هفده دوره آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی در طول بیست و شش سال اخیر (۱۳۷۹-۱۴۰۴) را تدوین نماید. با توجه به اینکه در مدت کوتاه آشنایی و تعامل انگشت‌شمار با آقای دکتر هومن یوسفدهی، ایشان را مدیرکل ادب و تواضع یافته بودم، علی‌رغم مشغله و آثار در دست تدوین متعدد، بدون درنگ و بدون چون و چرا و هیچ شرطی پیشنهاد تلفنی ایشان پذیرفته شد؛ همچنین بسیار بزرگواری و محبت فرمودند و ابلاغ کتبی نیز حضوراً تقدیم نمودند که بر غنای گنجینه اسناد شخصی‌ام افزوده است. لازم به یادآوری است که نگارنده از سال ۱۳۸۸ به عنوان مسئول دبیرخانه، عضو کمیته‌های علمی و اجرایی و یا به عنوان داور، در فراز و فرود این جشنواره قرار گرفته بودم، در سال ۱۳۹۰ با همکاری سرکار خانم دکتر اعظم نجفقلی نژاد ورجوی، گزارش ده دوره آن را تدوین نمودم که تحت عنوان «تجلیل از حامیان نسخ خطی در ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۹)» به‌اهتمام سرور ارجمندم سیدصادق حسینی اشکوری در قالب کتاب منتشر شد. این کتاب در دوره یازدهم (مشهد: ۱۳۹۰) در بسته فرهنگی توزیع شد و محتوای آن، به‌ویژه اطلاعات بخش جنبی جشنواره، و همچنین نمایه محورها (موضوع‌ها)، چالش‌های این همایش را نشان می‌داد؛ لذا پیشنهاد آقای دکتر هومن یوسفدهی، مدیرکل کتاب‌های خطی و نادر حائز اهمیت بود. حدود سه دهه تلاش برای برگزاری این آیین، مدیون همت بزرگمردانی است که قدر و منزلت نسخه‌های خطی را به‌خوبی درک کرده و با گوشت و استخوان خویش ممزوج نموده‌اند. امید است این اوراق با معرفی اجمالی شخصیت‌های آیین، برگزیدگان، فعالیت‌ها و ارائه نمایه‌های متعدد به‌عنوان یک بانک اطلاعاتی مورد استفاده علاقمندان قرار گیرد. البته غیر از جشنواره فوق، حضور فعال و تأثیرگذار آثار منتشره در حوزه نسخه‌های خطی در سایر جشنواره‌های فرهنگی مانند کتاب سال، جشنواره فارابی و ... مشهود است که

جمع‌آوری اطلاعات آنها نیز می‌تواند بسیار مفید باشد.

در مورد این اثر لازم است یادآوری گردد، علاوه بر اسناد و مدارک کتابخانه شخصی که پشتوانه اصلی برای تدوین این اثر بود، نگارنده تلاش نمود تا برای مستندسازی مطالب و گزارش‌ها، اسناد و مدارک تمام دوره‌های برگزار شده را مطالعه و منعکس نماید، اما متأسفانه سرنوشت اسناد و مدارک هشت دوره اول که توسط کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی برگزار شده، علی‌رغم پیگیری‌های مکرر مشخص نشد. اسناد و مدارک دوره‌های ۹ الی ۱۶ نیز که توسط سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران برگزار شده و بالغ بر ۱۷ زونکن است، کامل و منسجم نیست؛ البته هر پژوهشگر منصفی که به فهرست منابع و مآخذ کتاب حاضر نگاه کند به تلاش نگارنده پی می‌برد.

فصل اول به کلیات اختصاص دارد. در فصل دوم تا جایی که مقدور بود اطلاعات به صورت ساختار یافته ارائه شده است؛ البته نبود اطلاعات و مستندات کافی به‌ویژه برای هشت دوره اول که دلیل آن بیان شد، مانع از تکمیل برخی مؤلفه‌ها شده است.

این اثر به صورت ساختاریافته و مستند برای استفاده سازمان‌ها، نهادها و دست‌اندرکاران آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی و جشنواره‌های مشابه، و همچنین صاحب‌نظران، پژوهشگران و متخصصان حوزه نسخه‌های خطی تدوین و در شمارگان محدود چاپ شده است. در پایان از کلیه بزرگوارانی که در تدوین و انتشار این اثر ما را یاری کردند، به‌ویژه از آقای دکتر هومن یوسفدهی مدیرکل کتاب‌های خطی و نادر، خانم زهرا طاهری رئیس گروه اطلاع‌رسانی کتاب‌های خطی و نادر و همکارش خانم دکتر لیلا طعیمی، آقای دکتر علیرضا بدرلو مدیرکل دفتر شناسایی و فراهم‌آوری منابع دیجیتال، خانم شادی چابکی رئیس گروه تولید محتوای دیجیتال و کارشناسان ارجمند این گروه، آقایان و خانم‌ها (به ترتیب الفبا): مسعود اسکویی، نرگس بختیاری، زهرا خامی، حیدر سلطانی‌پور، راضیه فرشید، محمد قادری، فریبا کشاورز، مونا کورانلو، محمد محمدی، مهدی مصطفایی و یونس نیک‌پور که با دلسوزی و دقت تمام اسناد و مدارک مورد نیاز را اسکن کردند، کتابداران سختکوش اداره کل اطلاع‌رسانی، به‌ویژه آقایان سعید معصومی و حمیدرضا کوش‌منش در بخش نشریات ادواری که کتابداری و اطلاع‌رسانی را به سخاوت آمیختند، آقای حسین امیرزاده عکاس سازمان، آقایان دکتر حبیب‌الله عظیمی و دکتر رضا خانی‌پور و خانم‌ها دکتر زینب پاپی و دکتر اعظم نجفقلی‌نژاد و رجوی از اعضای هیئت علمی سازمان که نیازهای اطلاعاتی نگارنده را مرتفع کردند، خانم دکتر محبوبه قربانی مدیرکل پژوهش و آموزش و معاونش آقای دکتر مصطفی نوری، دکتر امین محمدی رئیس اداره انتشارات، خانم توران منصوری ویراستار و

خانم نسیم بهزادیان نژاد صفحه‌آرای سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا. ایران و سرکار خانم صفورا آذرشب که در آماده‌سازی و چاپ کتاب کوشیدند؛ آقایان دکتر بهروز ایمانی، دکتر احسان‌الله شکراللهی، محمدجواد قنبری، مجید سائلی ده‌کردی، علی قلعه‌خندابی، و سرکار خانم ندا شهماری از مدیران کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی؛ آقای میرزا محمد کاظمینی، مدیر بنیاد فرهنگی ریحانه‌الرسول (یزد)، آقای دکتر اکبر ایرانی مدیر عامل موسسه پژوهشی میراث مکتوب و همکارانش خانم‌ها نگین افشار اصیل و فرزانه میرزایی؛ حجت‌الاسلام سیدصادق آصف‌آگاه (حسینی اشکوری) مدیر مجمع ذخایر اسلامی؛ استادان محترم آقایان حجت‌الاسلام دکتر سیدمحمدعلی احمدی ابهری، سیدمحمدرضا فاضل‌هاشمی، دکتر سیدسعید میرمحمدصادق، حجت‌الاسلام ابوالفضل حافظیان بابل، محمدحسین ساکت، نادر مطلبی کاشانی، دکتر حسین متقی، دکتر فریدون آزاده تفرشی، محمد زارعی رئیس کتابخانه عمومی محمدیه (قزوین)، میرهاشم محدث و فرزندش سرکار خانم نسیم محدث، که با ارسال اسناد و مدارک و یا با پاسخ‌گویی به سؤالات حقیر بر غنای کتاب افزودند، و نیز کلیه بزرگوارانی که بی‌نام و نشان کمک کردند و یا بنده فراموش کردم مکتوب کنم و عذرخواهم، سپاسگزاری می‌نمایم. امید است صاحب‌نظران معزز نواقص این دفتر را متذکر شوند تا در آینده ضمن روزآمدی و ویرایش، اثری دقیق‌تر و جامع‌تر تقدیم گردد. از کلیه مطالعه‌کنندگان و استفاده‌کنندگان این اثر برای شادی روح مادر عزیزم شادروان اُم‌کلثوم خوشبختی وایقان (۱۳۲۳-۱۳۹۱) و پدر گرامی‌ام شادروان مُحرم صادق‌زاده (۱۳۱۶-۱۳۹۹) و عاقبت به‌خیری، سلامتی و موفقیت علمی فرزندان صبورم «فاطمه» و «نرگس» التماس دعا دارم.

علی صادق‌زاده وایقان

۴ بهمن ۱۴۰۴ = ۴ شعبان ۱۴۴۷

مصادف با سالروز ولادت باسعادت سیدالشهداء (ع) و روز پاسدار

فصل اول

کلیات

مقدمه

فرهنگ و تمدن اسلام و ایران ریشه دار و اصیل بوده، بنیاد و اساس خود را مدیون اندیشه‌ها، افکار، هنرها و دستاوردهای اندیشمندان و دانشمندانی است که تاریخ و پیشینه طلایی و فرهنگ غنی مملو از اندیشه، خرد و دانش بشری نشان دهنده این واقعیت انکارناپذیر است. بزرگانی چون فارابی، ابن سینا، زکریای رازی، خواجه نصیرالدین طوسی و ابوریحان بیرونی نمونه‌های بارزی از آن جمله‌اند. البته این جنبش فکری و ذوقی پدیدآمده، در ادوار گوناگون تاریخ ایران با فراز و نشیب‌های فراوانی همراه بوده است. تألیف، ترجمه، استنساخ و کتابت ده‌ها هزار نسخه خطی فارسی و عربی در تمدن اسلامی به قدری زیاد است که هیچ فرهنگی یارای هم‌اوردی با آن را ندارد (برگرفته از: ایرانی، ۱۳۸۸، ص ۲).

بی‌شک گنجینه‌های ارزشمند میراث مکتوب، مبین فرهنگ، تمدن و ارزش‌های علمی و فکری هر جامعه‌ای است و در این میان نسخه‌های خطی بجای مانده از علمای پیشین مسلمان، گنج‌هایی هستند که دوران درخشان شکوفایی علم و فرهنگ و اندیشه در سرزمین‌های اسلامی را به نمایش گذاشته‌اند. این گنجینه‌های مکتوب، درجات عالی کمال و بالندگی اندیشمندان مسلمان را در مسایل گوناگون علمی و در زمانی که جهل و خرافات بر جهان خاکی سایه افکنده بود، به اثبات می‌رسانند.

شاید به جرأت بتوان گفت که دستاوردها و پیشرفت‌های علمی امروز در غرب، حاصل مشقت‌ها و تلاش‌های علما و دانش‌پژوهان مسلمان است که با ورود دست‌نوشته‌های ارزشمند ایشان به غرب، غریبان را در شکوفایی علم و دانش مساعدت کرد (گزارش چهارمین آیین بزرگداشت ...، ۱۳۸۲، ص ۱۴۲)

بنابراین نسخه‌های خطی سند هویت ملی و یکی از مهم‌ترین نشانه‌های قدمت و اصالت کشورهاست. اگر میزان تأثیرگذاری ملت‌های جهان در تاریخ علم به‌طور دقیق و علمی بررسی شود، هیچ منبعی همانند نسخه‌های خطی نمی‌تواند چراغ راه باشد. ملت ایران از تاریخ و تمدن بسیار غنی و با سابقه‌ای برخوردار بوده و همواره در طول تاریخ منشأ اثر بوده است؛ در واقع بسیاری از دستاوردهای علمی امروز جهان، مدیون تلاش‌های دانشمندان ایرانی است که با الهام از تربیت اسلامی، فرهنگ ساز و تمدن ساز بوده‌اند. حجم نسخه‌های خطی و یافته‌های دانشمندان ایرانی که به‌همت عالمان و در گذر زمان نسل به نسل حفظ شده و اکنون قابل دسترسی است، خود شاهدهی بر این مدعاست (مطلبی، ۱۳۸۹، ب، ص ۲). دو نگرش عمده بر دنیای نسخه‌های خطی حاکم است. در نگاه سنتی، نسخه‌های خطی در اختیار تعداد محدودی از علما، اندیشمندان و برخی از کتابخانه‌ها و

استفاده کنندگان آنها قرار می‌گیرند و یا به عنوان آثار قیمتی و اصطلاحاً عتیقه در گنج موزه‌ها به نمایش گذاشته می‌شوند. در نگرش دوم و جدید، ارزش این آثار به استفاده از آنها توسط تاریخ‌نگاران و دانشمندان وابسته است تا منشاء تولیدات علمی جدیدی شوند و پژوهشگران برای نوشتن تاریخ علم و استفاده از یافته‌های گذشتگان به عنوان چراغ راهی برای آینده از آنها بهره ببرند (مطلبی، ۱۳۸۹ الف، ص ۲). بنابراین، نسخه‌های خطی، منابع اطلاعاتی بسیار مهمی برای پژوهش درباره علوم انسانی، به ویژه تاریخ، ادبیات، تعلیم و تربیت، علوم دینی، فلسفه، نجوم و دیگر حوزه‌های دانش محسوب می‌شوند؛ و اگر درست و دقیق بررسی شوند می‌توان رابطه بسیار معنی‌داری بین میزان نسخه‌های خطی ملت‌ها و سابقه تمدنی، علمی و اقتدار آنها و نیز میزان تأثیرگذاری آنها در شکل‌گیری تمدن نوین پیدا کرد (مطلبی، ۱۳۸۹ ب، ص ۲).

حداد عادل معتقد است: «نسخه‌های خطی از اسباب پیوندها با تاریخ، فرهنگ و گذشته است و هیچ عنصری گویاتر از کتاب و میراث مکتوب نیست تا به ما خودآگاهی تاریخی بخشد و هویت مان را به ما ارزانی دارد» (در: جعفری، ۱۳۸۳، ص ۱۴۰).

در این راستا، اهمیت آگاهی از میراث علمی دانشمندان سده‌های گذشته، شماری از دانایان زمانه و فرزندان دوران را بر آن می‌دارد تا دست از تمامی لذا یذ مادى دنیا بشویند و پس از کسب دانش در زمینه‌های مختلف، راهی را برگزینند که پیمودن آن نیازمند ژرف‌اندیشی، همتی والا و انگیزه‌ای الهی است؛ چه آنکه رهپویان این راه، از همان آغاز در می‌یابند که مقام گنجوری و پاسداری از میراث گرانقدر پیشینیان تنها با رنجوری و تحمل دشواری‌های جانکاه فراچنگ خواهد آمد، و جاودانگی در این مقام تنها شایسته دانشی مردان پاکبازی است که برای رسیدن به سرمزل مقصود گام‌های خود را با آگاهی، اخلاص و جامع‌نگری برداشته باشند و در سراسر این راه دشوار، گنج دانش خویش و گنجینه دانشیان پیش از خویش را بی‌منت و ادعا در اختیار مشتاقان قرار دهند (حسینی اشکوری؛ احمدی ابهری، ۱۳۸۶، ص ۵).

معرفی بزرگان و اندیشمندانی که سپهر فرهنگ و ادب ایران اسلامی به نور وجود آن‌ها نورانی بوده و در خلق، آفرینش، حفظ، انتشار و معرفی فرهنگ مکتوب نقشی چشمگیر دارند، به نسل جوان، از تلاش‌های سترگ بوده و نقش مؤثری در رشد، بالندگی فرهنگ و تمدن پرافتخار ایران و اسلام دارد. به حق بعضی از این دانشمندان و بزرگان، شجره طیبه‌ای کاشته‌اند، که ریشه‌ای استوار در اعماق وجودی فرهنگ مکتوب کشورمان داشته، و شاخ و برگ آن بر آسمان‌ها و عرشیان سایه افکن است. بی‌تردید آسمان نیلگون اندیشه، همواره

با ستاره وجودی اندیشمندان و فرهیختگان این مرز و بوم پر تاللو و فروزان است (برگرفته از: شجاعی صائین، ۱۳۸۹، ص ۷). این دانشمندان برجسته، سراسر عمر خود را در راه معرفی زوایای تاریک و ناپیدای تلاش‌های علمی عالمان شیعه سپری کرده و با آثاری که از خود بر جای نهاده‌اند، بنای پر عظمت فرهنگ و اندیشه پیروان اهل بیت (ع) را در برابر دیدگان جهانیان قرار داده و ناآگاهان و یاهوگویان را از تکرار سخنان جاهلانه نادم کرده‌اند. البته خانواده دانشمندان دانش‌پروری که با حفظ و ارائه آثاری جاودان و ارجمند در این راه پرافتخار گام نهاده‌اند نیز سزاوار تکریم و قدردانی‌اند (احمدی ابهری، ۱۳۸۲، ب، ص ۲).

از طرفی هویت فرهنگی هر قوم یا ملتی، برخاسته از تاریخ آن است و بدون شک، اندیشمندان، دانشمندان، پژوهشگران، هنرمندان و شاعران، مشعل‌داران این مسیر فرهنگی و آفرینندگان هویت فرهنگی هستند و بزرگداشت آنان، در حقیقت، بزرگداشت علم و فرهنگ است. زیرا که اینها با تلاش خود راه علم را برای نسل‌های آینده هموار می‌کنند و امانات فرهنگی را به نسل‌های بعدی می‌سپارند تا هر یک با بارورتر کردن آن، به نوبه خود آن بار امانت را به نسلی دیگر واگذارند. در این حرکت سازنده تاریخی است که آن فرهنگ و تمدن، همچون نسیمی روح‌بخش، جوامع دیگر را در می‌نوردد و با فرهنگ و تمدن آن درمی‌آمیزد و بارورتر می‌شود (اشعری، ۱۳۸۹، ص ۷-۸).

از گام‌های نخستین و ضروری و بدیهی برای ترویج و گسترش این روحیه، ضروری است از دسترنج و تلاش تمام کسانی که با خلق آثار ارزشمند، شکوه، اقتدار و عظمت دانش و هنر ایران اسلامی را به رخ جهانیان می‌کشند، قدردانی کرد، هرچند معتقد هستیم جوابگوی ذره‌ای از مشقات نبوده و همه دست‌اندرکاران را شامل نمی‌شود.

این حرکت [معرفی بزرگان و اندیشمندان] به موازات سایر کشورها، از اوایل قرن ۱۴ ش. در ایران شروع شد. اما پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی، به ویژه بعد از پایان جنگ تحمیلی، با بها دادن مضاعف به اندیشه و اندیشمندان، سرعتی چشمگیر داشته و در حال تبدیل شدن به درختی تناور و استوار است که در راستای تکرار آن پیشینه درخشان قرار گرفته و طلیعه آن در پیشرفت‌های شگرف حوزه‌های مختلف علمی به چشم می‌خورد.

در این راستا، بررسی و ارزیابی دقیق و علمی آثار منتشر شده از سوی اساتید و خبرگان هر فن برای یافتن آثار برجسته و شایسته تقدیر، تلاش وقفه‌ناپذیری است که همه ساله از سوی دبیرخانه جشنواره‌ها انجام می‌گیرد (گزارش بیست و نهمین ...، ۱۳۹۰، ص ۵). هرچند نگارنده معتقد هست جوابگوی ذره‌ای از مشقات نبوده و همه دست‌اندرکاران و فعالان این حوزه را شامل نمی‌شود؛ به ویژه افرادی که چراغ خاموش و یا پشت پرده پشتیبانی و فعالیت

می‌کنند و شناسایی آنها شاید امکان‌پذیر نیست.

یکی از جشنواره‌هایی که در دو دهه اخیر به سهم خود توانسته است در تجلی میراث مکتوب و تلاش بزرگان این حوزه مؤثر و مفید باشد، جشنواره «آئین بزرگداشت حامیان نسخ خطی» است. این جشنواره شناسایی، معرفی و تجلیل از دانشمندان و پیشکسوتان برجسته، و آثار فاخر در حوزه میراث مکتوب کشور را در دستور کار دارد.

نگارنده با توجه به: ۱) بررسی و تدوین گزارش دقیق و مستند ده دوره آن، که تحت عنوان «تجلیل از حامیان نسخ خطی در ایران (۱۳۷۹-۱۳۸۹)» چاپ و منتشر شده؛ ۲) مسئولیت و تجربه ناچیز در شش دوره: ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۴ و ۱۵؛ و ۳) تدوین دایره‌المعارف جشنواره‌ها و جوایز کتاب در ایران و جهان [در دست تدوین] و ۴) تدوین و انتشار مقاله‌ای با عنوان «آئین بزرگداشت حامیان نسخ خطی: چالش‌ها و پیشنهاداتی برای رفع آن‌ها»، در آستانه برگزاری هفدهمین دوره آن، تاریخچه و گزارش اجمالی از شانزده دوره برگزار شده و کارنامه فعالیت هفدهمین دوره در حال برگزاری آن را ارائه داده است.

اهمیت و ضرورت مسئله

داشتن نسخه‌های خطی فراوان در هر کشور، نشانگر جایگاه علم و دانش در گذشته آن کشور و تمدن کهن، غنی و تأثیرگذار آن است. طبق پژوهش انجام گرفته در لندن،^۱ ایران جزو پنج کشوری در جهان است که نه تنها مملو از آثار خطی بسیار ارزشمند و با کیفیت است، بلکه نسخه‌های خطی فارسی فراوانی در مناطقی مانند شبه قاره، کشورهای خاورمیانه و حتی کشورهای غربی به یادگار دارد که هر برگ از آنها، سندی از عظمت و جایگاه ایران اسلامی در سطح بین‌المللی و تاریخ علم جهانی است (مطلبی، ۱۳۹۱، ص ۲). بررسی پیشینه کتابخانه‌های غنی ایران در قرون مختلف از جمله صفویه و قاجاریه نشان می‌دهد در ایران نسخه‌های خطی حائز اهمیت بوده و دانشمندان و پادشاهان نیز نسبت به تألیف، استنساخ و نگه‌داری آنها اهتمام جدی داشتند؛ اما کوتاهی‌ها و بی‌توجهی‌ها وجود داشته و همواره با افت و خیزهایی متعددی همراه بوده و گاهی کوتاهی‌ها و بی‌توجهی‌ها، خروج سرمایه‌های ملی به سایر کشورها را رقم زده است. استاد انوار (۱۳۸۶، ص ۹۳) از عدم توجه وزارت فرهنگ دوره پهلوی گلایه کرده و می‌نویسد:

۱. آئین بزرگداشت حامیان نسخ خطی: چالش‌ها و پیشنهاداتی برای رفع آن‌ها/ علی صادق‌زاده وایقان. نقد کتاب میراث، س ۳، ش ۱ و ۲ (پیاپی ۹ و ۱۰)، بهار و تابستان ۱۳۹۵، ص ۲۶۷-۲۷۶.
۲. گنجینه‌های دستنویس‌های اسلامی در جهان، به سرویراستاری جعفری راپر

«در آن روزها به کتاب و به خصوص نسخ خطی توجهی نمی‌شد و نمی‌دانم چه نظر و دیدی صاحبان اهل حل و عقد را بر آن داشته بود تا نسخ خطی را نوشتارهایی پندارند که زندگی خود را به سر آورده و به صورت مرداری درآمده که حفظ و نگاهداری آنها حفظ و حراست از لاشهٔ مردار است. خوب به یاد دارم وقتی که مدیرکل فرهیخته و دانشور ادارهٔ نگارش وزارت فرهنگ و هنر آن روز آقای دکتر امین ریاحی که کتابخانهٔ ملی را زیر مجموعه داشت، در جلسه‌ای که با حضور بالاترین مقام آن وزارتخانه سخن از کتاب خطی رانده بود، معاون اول و بسیار قدرتمند وزارتخانه گفته بود که هرگونه توجهی به نسخ خطی توجه به مرداری است که به جای دفن و در زیر خاک کردن آن لاشه را به سرپا نگاشتن و به آرایش آن پرداختن است و هر کمک به آن خسروانی است که از آیین‌بندی برای لاشهٔ مرده حاصل می‌شود و به جای هر کمک، اولی آن است ما آنها را در صندوق‌هایی گذاریم و به رف و طاقچه‌های مساجد تحویل دهیم. این گفتهٔ آن معاون، مبین دید و رفتاری بود که با این نسخ بی‌زبان ولی پرگفت و گوی گذشته می‌شد که آن روزها خاک خور قفسه‌های کتابخانه‌ها بودند. آنچه آن مدیرکل کتابخوان و کتاب دوست آن وزارتخانه گفته بود، این بود: «اجازه بدهید درب این اطاق را ببندیم تا این سخن به بیرون نکشد که چون اگر به بیرون کشد و به گوش عالمیان رسد، بی‌شک سخرهٔ خاص و عام فرهنگ دوستان عالم می‌شویم». ولی این گفت‌و شنود تغییری در روش این کوتاه‌بینی اهل حل و عقد نداشت و حکم مردار همچنان بر پیشانی نسخ خطی خط داشت».

اگر این حوزه تا چند دهه پیش، با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده و چندان مورد توجه نهادهای فرهنگی دولتی قرار نگرفته است، در دو سه دههٔ اخیر علی‌رغم مشکلات متعدد تحمیلی بر کشور، به‌ویژه اقتصادی، با پشتیبانی عالمان، دانشمندان و متولیان کتابخانه‌های بزرگ، توجه ویژه به این آثار از قبیل حفظ و نگه‌داری، سازماندهی و اشاعهٔ آن مشهود است. نباید فراموش کرد که ریشهٔ تلاش‌های فعلی ثمرهٔ تلاش‌های عالمان و دانشمندی هست که با کمترین چشم‌داشتی عمر گوهریار خویش را وقف جمع‌آوری، نگه‌داری، سازماندهی و در مواقعی نیز دسترس‌پذیر کردن این آثار کرده‌اند و اگر تلاش‌های این بزرگواران نبود اکنون مجموعه‌های نفیس و بسیار ارزشمندی در کتابخانه‌های مختلف کشور وجود نداشت و به احتمال زیاد برای مشاهدهٔ این آثار - همانند آثار با ارزش متعددی که در سایر کشورها وجود دارد - باید به بازدید از موزه‌های کشورهای غربی و مشاهدهٔ این آثار از پشت ویتترین شیشه‌ای بسنده می‌کردیم (مطلبی، ۱۳۸۹، ب، ص ۲).

احمدی ابهری (۱۳۸۰، ص ۱) معتقد است کتابخانه‌های ایران به دلیل جایگاه فرهنگی و تاریخی و برخورداری از منابع با ارزش، به‌ویژه نسخه‌های خطی، همواره محل مراجعه پژوهشگران و محققان داخلی و خارجی بوده‌اند. پس بزرگداشت و تجلیل سالیانه از حامیان و خادمان نسخ خطی، که میراث پربار و ارزشمند پیشینیان است و نقش مسلمانان در رشد و توسعه فرهنگ و تمدن جهانی را برجسته کرده است، ضرورت دارد (دبیرخانه آیین...، ۱۳۸۲، ص ۱۴۵)؛ لذا قدردانی و تجلیل از تلاش‌های ارزنده و تأثیرگذار دانش پژوهان متفکر و اندیشمند صاحب عقیده‌ای که در کمال شکیبایی و تحمل رنج‌های گران با تلاش بسیار، سالیان دراز عمر پربرت خود را وقف شناسایی و شناساندن، احیا، نشر، حفاظت و مرمت، تحقیق و تصحیح میراث مکتوب و گران‌بهای موجود در کتابخانه‌های شخصی و عمومی کرده و می‌کنند، که حامیان این آثار بی‌بدیل محسوب می‌شوند، افتخاری است که، نهادها و کتابخانه‌های فعال و مهم کشور در حوزه نسخه‌های خطی، بر ذمه خود دانسته و با ابتکار برگزاری آیین‌ها، همایش‌ها، جشنواره‌ها و بزرگداشت‌ها از این فرزندان دانشمند و متواضع و متخصصان بی‌ادعا و صبور، تجلیل کرده و با انتشار آثاری در قالب ویژه‌نامه و یادنامه، برای قدردان‌سازی از این بزرگواران تلاش نموده تا شیوه زندگی و روش علمی ایشان چراغ راهی برای ایجاد انگیزه در محققان جوان باشد (کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۱، ص ۵۹-۶۰؛ با اضافات و تغییرات).

در این راستا، «آیین بزرگداشت حامیان نسخ خطی» گروهی از اندیشمندان و پژوهشگران را مورد توجه قرار می‌دهد که طی سالیان دراز بدون کمترین چشم داشتی عمر با ارزش خویش را صرف گردآوری، حفاظت، نگه‌داری، سازماندهی، اطلاع‌رسانی و احیاء و انتشار میراث مکتوب دانشمندان پیشین می‌نمایند.

این آیین/ جشنواره نقش مهمی در زمینه همگانی کردن فرهنگ گسترده مربوط به نسخه‌های خطی دارد. به اعتقاد احمدی ابهری (۱۳۸۲ الف، ص ۳۹) که در تأسیس و مدیریت هشت دوره اول این آیین/ جشنواره نقش کلیدی داشته است: «باید مردم بدانند که نسخه‌های خطی تنها یک شیء قدیمی و موزه‌ای نیستند، بلکه یک منبع اطلاعاتی علمی هستند، بنابراین اگر در خانه‌ای از این منابع وجود دارد و استفاده‌ای نمی‌شود، آنها را برای اهدا، امانت و یا فروش به یک کتابخانه مجهز تحویل بدهند و کتابخانه‌ها هم احساس وظیفه کنند که باید این منابع را به عنوان منابع علمی در اختیار محققان قرار دهند. محققان هم بدانند که در داخل این منابع، اطلاعات علمی قابل استفاده است و به آنها مراجعه کنند». حال که به همت نهادها و مدیران فرهیخته آنها و کتابخانه‌های مهم و بزرگ کشور

اقداماتی صورت گرفته و چراغ‌هایی روشن شده و جشنواره‌هایی برگزار می‌گردد، تداوم آن نیز ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است.

اهداف و انگیزه

عرصه نسخه‌های خطی قبل از انقلاب اسلامی بسیار مظلوم و متروک است، به شکلی که در بین مسئولانی که عهده‌دار بخش‌های فرهنگی جامعه بودند، کمترین توجهی به آن نمی‌شد، زیرا گرایشی که در مسائل فرهنگی قبل از انقلاب وجود داشت، توجه به تمدن‌های پر زرق و برق آن روز بود و همه مات و متحیر پیشرفت‌های تجملاتی آن دوره بودند و تهاجم فرهنگی غربی‌ها در اذهان همه ملت، به ویژه در میان تحصیلکرده‌ها و مسئولان دولتی تأثیر فوق‌العاده‌ای داشت، به نحوی که نسبت به داشته‌های خود احساس حقارت می‌کردند و تمام چشم و امیدشان به کعبه تمدن غرب وصل شده بود. طبعاً در این وضعیت، نگاه به نسخه‌های خطی، نگاه به آثار خاک گرفته دوره‌های قبل بود، به این شکل که این نسخه‌ها را آثار قابل اعتنائی نمی‌دیدند و هرکس به این مسائل می‌پرداخت، تعبیرشان این بود که چرا نبش قبر می‌کنند؟ و با توجه به اینکه شناخت خوبی هم نداشتند، نمی‌دانستند این آثار از دوران متجدد امت اسلامی است.

بنابراین رفته رفته این ضرورت پررنگ شد که نباید این افراد مانند دوران‌های گذشته در زوایایی بدون اینکه قدرشان شناخته شود، مظلومانه و در سکوت کار کنند.

از طرفی دیگر، در طول سال‌های بی‌توجهی به این گونه افراد، اندک اندک، اخلاق و روحیات محققان نسخ خطی به گونه‌ای شده بود که ترجیح می‌دادند کمتر به شاگردپروری و ارتباط و تبادل نظر با هم فکر کنند، این مسائل موجب شد که به این بیندیشیم که باید در زمینه نسخ خطی و حمایت از محققان و فهرست‌نگاران نسخ خطی تحولی ایجاد شود (احمدی ابهری، ۱۳۹۳، ص ۱۱).

نکوداشت نام و یاد فرزندانگان کشور، به عنوان گرامی‌داشت جایگاه ممتاز علم، ادب و اندیشه، فرصت مغتنمی است تا از این رهگذر، فرهنگ غنی اسلامی و عشق به دانش و فرزاندگی به نسل پویا و آینده‌ساز جوان انتقال یابد. هر هوشمندی بر این باور است که حرکت‌ها و جریان‌های فرهنگی را بدون ریشه‌یابی، بررسی و بازشناسی عواملی که در شکل‌گیری و رشد و نمو آن به نحوی دخیل بوده‌اند نمی‌توان شناخت و لازمه چنین شناختی، کسب آشنایی و آگاهی کافی نسبت به رجال و شخصیت‌هایی است که بر روند رشد و تطور علمی و فرهنگی کشور به گونه‌ای تأثیر گذاشته و به تناسب نیازهای زمانی و مکانی،